

СЕКЦІЯ 1. ЕКОНОМІКА

Власенко Р. В.

*кандидат наук з державного управління,
завідувач відділу соціальної стратегії,
Національний інститут стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

Яценко Л. Д.

*головний консультант відділу соціальної стратегії,
Національний інститут стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-366-1-1>

МАЛІ ТА СЕРЕДНІ ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Малі та середні підприємства (МСП) є вагомим сегментом ринкової економіки, що володіє значним інноваційно-економічним і експортоорієнтованим потенціалом та сприяє вирішенню цілої низки соціальних, економічних та науково-технічних проблем суспільства. МСП забезпечує стабільність соціально-економічного розвитку, наповнюючи бюджети усіх рівнів, насичуючи ринок товарами та послугами, які доповнюють систему суспільного споживання, формуючи конкурентне середовище в умовах ринкової економіки, що стимулює виробництво товарів, послуг та робіт, що користуються попитом на ринку. Створюючи робочі місця МСП відіграють вагомую роль у сфері забезпечення зайнятості, вирішення проблем безробіття та підвищення добробуту працюючих та членів їх родин. В умовах швидкої динаміки суспільних процесів МСП проявляють мобільність, здатність оперативного адаптуватись до змін конюктури ринку та контактувати із споживачами, активно впроваджувати новітні технології. Поряд з цим їх розвиток зумовлює формування середнього класу, що дає змогу розвивати громадянське суспільство в державі, послабити тенденції щодо соціальної нерівності, зменшити соціальну напругу, прискорити процеси демократизації ринкових відносин та забезпечення соціальної стійкості.

В Україні в умовах війни питання відновлення та розвитку МСП є дуже важливою через те, що багато з них зазнали серйозних втрат від війни, що призвело до їх зупинення та збільшення кількості людей в країні, які є тимчасово непрацюючими. У структурі вітчизняних підприємств малі підприємства становлять 95%, середні – біля 5%. Співвідношення за кількістю діючих суб'єктів великого, середнього, малого підприємництва на території України за період 2014–2022 рр. є майже незмінною. Загальна кількість підприємств в період повномасштабної війни значно скоротилась, у порівнянні з 2020 р. у 2022 р. їх стало менше на третину, в тому числі кількість середніх підприємств зменшилась на 17 %, кількість малих підприємств – на 31 %, проте їх питома вага у загальній кількості підприємств майже не змінилась [1].

Вплив війни на МСБ є значним. Ситуація стала надзвичайно складною як для тих, хто мав свій бізнес на території, що перебуває в зоні конфлікту, так і для підприємців, що територіально знаходились у більш спокійних районах. Через війну, багато компаній зазнали серйозних втрат, припинили свою діяльність або перенесли її на інші території. Це призвело до значного зменшення обсягів виробництва та збуту, що в свою чергу вплинуло на економіку країни в цілому. Дестабілізація сектору МСП і зниження його ділової активності негативно відображається на фінансовій спроможності держави і на економічній системі в цілому.

Дослідження, проведене грудні 2023 р. – січні 2024 р. в межах проєкту Програми розвитку ООН (UNDP) «Підтримка України» [2] свідчить про наступне: якщо до вторгнення п'ята частина МСП (22,3%) оцінювала свій фінансово економічний стан як задовільний чи поганий, то станом на кінець 2023-го таких компаній стало 78,1%. Лише 36,5% українського малого та середнього бізнесу не припинили діяльність під час повномасштабного вторгнення, а 6% компаній були вимушені припинити діяльність на понад 1 рік. Найбільше постраждали від повномасштабного вторгнення підприємства східного і південного регіонів. Так, на сході країни в період агресії 18,2% підприємств були змушені призупинити свою діяльність на 12 місяців і більше, на півдні частка таких підприємств становила 12,7%. Найбільше постраждали сектори будівництва та транспорту, громадського харчування і туризму, найменше – ІТ-сектор і сільське господарство.

Згідно цього дослідження Індекс активності бізнесу UBI (Ukrainian Business Index) станом на січень 2024 року становив 37,3

(зі 100 можливих). Індекс дещо зріс порівняно з попередньою хвилиною дослідження (36,3), але залишається нижче локального максимуму, зафіксованого в серпні 2023 року (38,2). Значення індексу свідчить про *тому бізнесу від невизначеності й стагнації ситуації на ринку*, водночас кількість замовлень від клієнтів залишається незмінною, як і обсяг випуску продукції. Бізнес перестав накопичувати товарні запаси, їх зменшення спостерігається від червня 2022 року.

Проте малий та середній бізнес залишається основним джерелом робочих місць в Україні. Частка зайнятих працівників на середніх підприємствах наближається до 50% та більше чверті працюють в малих підприємствах [1]. Разом з тим, результати отитування [2] свідчать, що 2023 р. у порівнянні з періодом до повномасштабного вторгнення 18,5% малих та середніх підприємств суттєво (від 50% до 100% працівників) скоротили чисельність свого персоналу, 23,7% – від 20% до 40%, 12,2% – на 10%.

Незважаючи на проблеми, пов'язані з повномасштабною війною, значній частині малих і середніх підприємств вдалося знайти можливості адаптації своєї роботи до воєнних умов. Наприклад, деякі з них змогли заробити на попиті на певні товари та послуги в зонах, наближених до активних військових дій та звільнених територіях, наприклад, зріс попит на будівництво та логістику. Деякі МСП досягли успіху, зосередившись на експорті в інші країни. Більше половини (57,2%) малого та середнього бізнесу в Україні все ж працює виключно на внутрішній ринок. В умовах повномасштабної війни МСП не зменшили свою долю в загальному обсягу реалізованої продукції, про що свідчить офіційна статистика. Доля реалізованої продукції середніми підприємствами у загальному її обсязі по країні у 2022 р. становила 44,4%, малими відповідно – 19,4% [1].

МСП є насправді дуже чутливими до змін зовнішнього економічного середовища, вони першими реагують на будь-які зміни та кризові явища. Тому вони часто стикаються зі значними проблемами, які перешкоджають їхньому зростанню та успіху. Воєнна ситуація внесла зміни в усі сфери діяльності МСП, включаючи фінансову, виробничу, логістичну, комунікаційну, інформаційну, інноваційну, організаційну. Суб'єкти підприємницької діяльності відчують руйнівні наслідки та в умовах невизначеності мають реагувати на численні ризики та виклики, труднощі та перепони задля збереження відновлення та розвитку свого виробничого потенціалу.

Проблемами, що найбільш ускладнюють операційну діяльність та відновлення функціонування суб'єктів господарювання в умовах війни, підприємці вважають: непрогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку – 58,3%, непередбачувані дії держави – 50,7%, відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів – 49,4%. До ТОП-5 факторів також входить відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників (42,1%) та відсутність достатнього капіталу (33,0%) [2].

Серед проблем, які відмічають представники МСП у взаємодії з органами влади представники бізнесу відмічають наступні – 31,3% підприємств стикнулися з проблемою блокування податкових накладних. Цей показник знизився порівняно з попередньою фазою дослідження в листопаді (44,2%), але продовжує посідати перше місце серед опитаних респондентів. Більш вагомою з плином часу стає проблема логістики. У листопаді 2023 р. на цю проблему вказали 23% респондентів, у грудні тенденція до зростання збереглася, і цей показник становив 25%. Також почастишали випадки відмови державних органів від бронювання ключових співробітників (19,8%).

Отже, серед найбільш вагомих проблем, що негативно впливають на відновлення та функціонування МСП в сучасних умовах можна назвати наступні: економічна нестабільність, що призводить до зниження довіри споживачів, зниження купівельної спроможності та загального уповільнення економічної активності [3], проблеми, пов'язані з руйнівними процесами воєнної дій; регуляторні проблеми, пов'язані з недостатньою ефективністю державної політики та державних регуляторних інститутів; недостатність фінансових ресурсів та слабка спроможність держави щодо фінансової підтримки.

Доцільність подальших дій щодо забезпечення сприятливих умов для відновлення та розвитку малий та середній бізнес, підтверджується його стійкістю та здатністю в надскладних умовах виконувати важливі соціально-економічні функції. Сучасні проблеми воєнного стану в Україні викликали необхідність ввести коригування у взаємозв'язок держави та бізнесу. Зараз розвиток бізнесу у вирішальній мірі залежить від ефективності рішень державної влади. Крім того, сьогодення приносить багато нових можливостей та ідей для бізнесу. Завдання держави полягає у формуванні механізмів, здатних швидко реагувати на мінливе середовище, обираючи правильних інструментів і методів підтримки розвитку бізнесу та подолання викликів та перешкод у сфері його функціонування. Це забезпечить його успішне функціонування

МСБ у фазі відродження та сприятиме формуванню міцних підвалин для побудови в майбутньому економічно сильної країни.

Література:

1. Державна служба статистики України. Статистична інформація. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

2. ЦРІ, Офіс з розвитку підприємництва та експорту та ін. Дослідження стану бізнесу в Україні. URL: https://business.dii.gov.ua/uploads/7/37703-rezul_tati_opituvanna_biznesu_sicen_2024_1.pdf

3. Лойко В. В., Александров Б. В. Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2023. № 1(11). С. 228–237 DOI: <http://doi.org/10.32750/2023-0119>